

TÜRKÇE

Sözcükte Anlam

Bu konu özeti ile

- Sözcüklerin anlam ayrımlarını kavrayacak,
- Sözcükler arası anlam ilişkilerini kavrayacak,
- Deyim ve atasözlerini kavrayıp, anlamına uygun kullanacağız.

Sözcük, kavram birimidir. Anlatımın da düşüncenin de temel taşı, sözcüklerdir. Türkçede sözcükler kullanıldıkları yere göre anlam kazanır. Bu anlam, "gerçek" veya "mecaz" olabilir.

A) GERÇEK ANLAM

Sözcüklerin; temel, yan ve terim anlamlarının ortak adıdır.

Not: Daha önceki yıllarda "gerçek anlam" ile "temel anlam" aynı kavram için kullanılırdı. O yüzden bazı test sorularında "gerçek anlam" denildiğinde "temel anlam" kastedilmektedir. O yüzden soruları çözerken bütün şıkları iyi değerlendirmek gerekir. Biz burada "temel, yan ve terim anlam"ı gerçek anlam içinde değerlendireceğiz.

- Bir sözcüğün aklımıza gelen ilk anlamıdır.
- Sözcüklerin temel anlamları, sözlükte **1** numara ile gösterilir.
- Her sözcüğün bir tek temel anlamı vardır.
- Sesteş sözcüklerin her birinin ayrı ayrı temel anlamları vardır.

Örnekler:

*Bıçak elimi kesti.

temel a.

* Duvardan düşünce kolunu kırdı.

temel a.

Sözcükler temel anlamlarında kullanılmışlarsa onların yerine başka sözcük getirilemez.

Sözcüğün zaman içinde kazandığı, temel anlamıyla ilişkili olarak (biçimsel ya da işlevsel benzetme yoluyla) kazandığı yeni anlamlardır. Kural olarak bir sözcüğün tek temel anlamı olmasına karşın birden çok yan anlamı olabilir. Bu da kelimeye çok anlam kazandırır. Bir sözcüğün yan anlam kazanmasında genellikle yakıştırma ve benzerlik ilgisi etkili olmaktadır.

* Yolculuk nedeniyle ayakları şişmiş. (temel a.)

*Taburenin ayağı kırıldı. (yan a.)

* Onun burnu annesine benziyor. (temel a.)

*Ayakkabılarının burnu aşınmış. (yan a.)

* Yorgun adımlarla konaktan çıktık. (İçeriden dışarıya varmak, gitmek) (temel a.)

* Zayıflıktan kemikleri çıkış. (Görünür veya belli bir durumda bulunmak) (yan a.)

Bilim, sanat, meslek dallarıyla ilgili kavramları karşılayan sözcükler için geçerlidir. **Terim anlamın yan anlamdan farkı, belli bir dalla ilgili olmasıdır.**

Türkçe terimleri : dize, uyak, makale...

Matematik terimler : çarpma, bölme, denklem...

Coğrafya terimleri : paralel, meridyen, enlem...

Tiyatro terimleri : suflör, perde, dekor...

Güreşçimiz rakibini **köprüye** getirdi. (terim a.)

Kaptan şu anda **köprüye** çıktı. (terim a.)

İnşaatın **perde** betonu döküldü. (terim a.)

B) MECAZ ANLAM

Sözcüğün gerçek anlamı dışında, başka bir anlamı karşılayacak şekilde kullanılmasıdır. Sözcüklerin mecaz anlamları, sözlükte kısaltmasıyla verilir. Hiçbir sözcük tek başına mecaz anlam kazanmaz. Bir cümle ya da dize içinde mecazlaşır.

* Bir gündüz olsa belki bu derdi kıracağım.
(Yok etmek anlamında)

* Bu ağır sözleri hak etmemiştim.
(insanın gücüne giden, kırıcı)

Dolap: (mecaz) Düzen, hile
Yine ne dolaplar çeviriyorsun?

İnce: (mecaz) Zarif
Halı satıcısının ince davranışı müşteriye etkiledi.

Acı: (mecaz) Hoşa gitmeyen
Başımdan geçen acı olayları unutamam.

Keskin: (mecaz) Etkili, sert
Uzakları rahat gördüğüne göre, keskin gözleri varmış.

Deyimler de genellikle mecaz anlamlı
sözcük gruplarıdır ancak gerçek anlamlı deyimler
de vardır.

Hem gerçek hem mecaz anlamlı kullanılan
deyimler de vardır.

- Etekleri zil çalmak (mecaz anlamlı deyim)
- Sayılı gün tez geçer. (gerçek anlamlı deyim)

SÖZCÜĞE MECAZ ANLAM KAZANDIRMA YOLLARI

BENZETME (TEŞBİH) Aralarında ilgi bulunan iki
ayrı varlıktan zayıf olanın kuvvetliye benzetilmesi
sanatıdır. Benzetmede benzeyen (zayıf unsur),
kendisine benzetilen (kuvvetli unsur), benzetme
yönü ve benzetme edatı bulunur. Bunlardan ilk ikisi
benzetmenin asıl öğeleridir. Benzetme yönü ve
benzetme edatı yardımcı öğelerdir. Yardımcı
öğeler kullanılmadan da benzetme
gerçekleştirilebilir.

“Aslan gibi kuvvetli gençti.” cümlesini inceleyelim.

aslan: kendisine benzetilen gibi: benzetme edatı

kuvvetli: benzetme yönü genç: benzeyen

Not: Bir benzetmede bu dört öğe her zaman bir
arada bulunmayabilir.

Örnek: Kutu gibi bir dairede oturuyor.

k.benz. b.edatı benzeyen

AD AKTARMASI (MECAZ-I MÜRSEL): Bir
sözcüğün, benzetme amacı güdülmeden başka
bir sözcüğün yerine kullanılmasıdır. Bu ilgi; parça-
bütün, neden-sonuç, özel-genel, iç-dış, yer- ülke,
yer-olay, insan-topluluk, sanatçı-eser, eşya-insan,
soyut-somut şeklinde olabilir.

Evi gelecek hafta taşıyoruz. (iç-dış)
Orhan Veli'yi okudun mu? (eser-sanatçı)
Raketlerimiz, bu yıl da başarılı oldu. (araç-insan)
Vapur Kadıköy'e yanaştı. (parça- bütün)
Şişeyi bir dikişte bitirdi. (iç-dış)
Tarlalara bereket yağıyor. (neden-sonuç)
Ankara bu karara tepki gösterdi. (yer-yönetim)
Sivas, bağımsızlığımızın göstergesidir. (yer-
yönetim)
İlk on bir sahada belirdi. (soyut-somut)
Ölüm indiriyor uçaklar. (neden-sonuç)

ABARTMA (MÜBALAĞA) Duyguların,
düşüncelerin abartılarak anlatılmasıdır. Daha çok
övgüde ve yergide yararlanılır.

Gittiğini duyunca bir kez daha öldüm.
Bir ah çeksem, karşıkı dağlar yıkılır.
Korkudan, yüreğim ağızma geldi.

GÜZEL ADLANDIRMA Söylenmesinden
korkulan, çekinilen ya da söylenmesi ayıp sayılan
sözün yerine daha güzel olduğunu düşündüğümüz
sözlerin kullanılmasıdır.

Sağır: işitme engelli
Gömmek: toprağa vermek
Verem: ince hastalık
Ölmek: dünyasını değiştirmek / bir avuç toprak
olmak / Hakk'ın rahmetine kavuşmak

DOLAYLAMA Bir sözcükle anlatılabilecek yer,
kişi, ülke, nesne vb. şeyleri özel bir isimlemeyle
birden fazla sözcükle anlatma yoludur.

Meşin yuvarlak: top	file bekçisi: kaleci
Beyaz altın: pamuk	Derya kuzusu: balık
Yedi tepeli şehir: İstanbul	Türkiye'nin kalbi: Ankara
Bacasız sanayi: turizm	Beyaz perde: sinema
Altın boynuz: Haliç	Ulu Önder: Atatürk
Yavru vatan: Kıbrıs	Kara elmas: kömür

KİŞİLEŞTİRME (TEŞHİS) İnsan dışındaki canlı
cansız varlıklara insan özelliği kazandırmaktır.
İlkbahar, gülen yüzünü göstermeye başladı.

Çiçekler, sanki bütün neşesini bizimle
paylaşıyordu.